

2 De dræbte krigere i Alken Enge: En introduktion

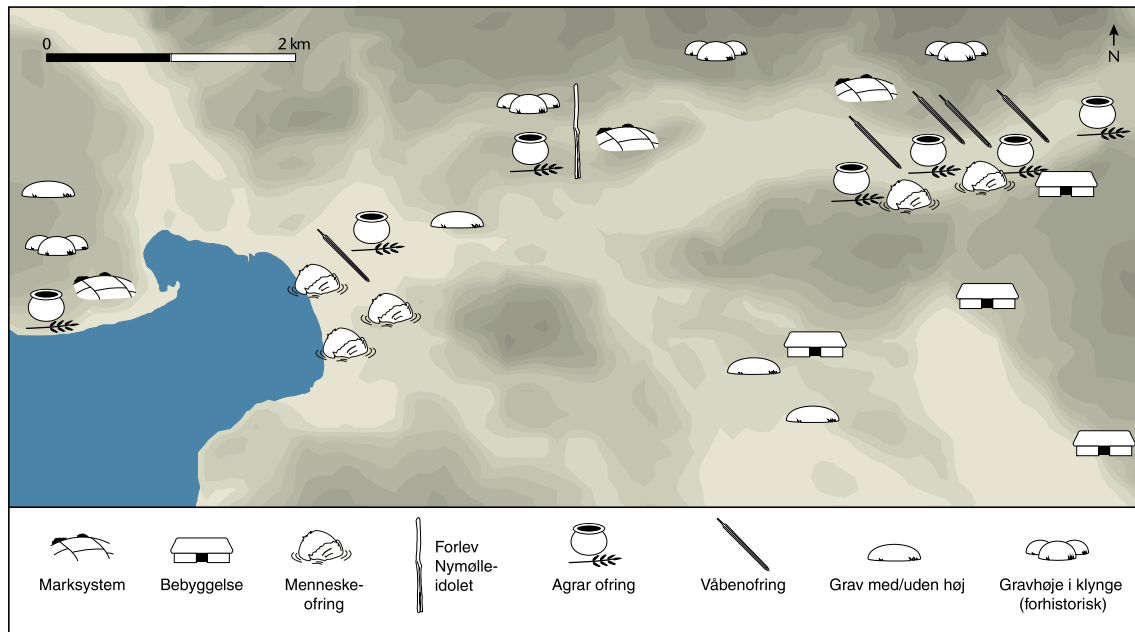
Af Mette Løvschal, Rasmus Birch Iversen og Mads Kähler Holst

Denne artikel giver en introduktion til Alken Enge som arkæologisk lokalitet ud fra de hovedtemaer, der udgør bogens hoveddele: landskabet (side 35-82), den hellige sø (side 83-154), den store begivenhed (155-224) og krig og krisetid (225-284). Her adresseres en række af de centrale spørgsmål, der er blevet rejst til pladsens tolkning i løbet af de sidste ti års undersøgelser: Hvem var de døde krigere? Hvor kom de fra? Hvad er det for en type offerplads – skal vi se den ind i en stærk skandinavisk våbenoffertradition, er den sammenlignelig med moseligene, eller skal vi se den i relation til traditioner uden for de moderne landegrænser? Hvad var det for et sted, ofringerne indskrev sig i, og hvad var det for et landskab, der opstod i kølvandet på de store begivenheder? Artiklen sammendrager de enkelte forfatterbidrags hovedkonklusioner og giver et samlet bud på pladsens tolkning, som den ser ud i år 2019.

Introduction

This article introduces Alken Enge as an archaeological locality, based on the four main themes of this book: the landscape (pp. 35-82), the sacred lake (pp. 83-154), the main event (pp. 155-224) and times of war and unrest (pp. 225-284). Several central issues that have emerged during the last 10 years of analysis and excavation are also addressed: Who were the dead warriors? Where did they come from? What kind of sacrificial site was Alken Enge? Should it be perceived as being related to the war booty deposits or bog bodies of southern Scandinavia, or should we look much further afield to find answers to these questions? What kind of place was Alken Enge before the main depositions of human remains took place, and what kind of landscape did it become afterwards? The introduction summarises the conclusions of the individual contributions and provides an overall interpretation of the site as of 2019.

Figur 1. Illerup Ådal (200 f.v.t.-100 e.v.t.) med angivelse af ofringerne ved Alken Enge, Forlev Nymølle og Illerup Ådal (våbenfundene ved Illerup Ådal er senere, fra tidsrummet 200-475 e.v.t.).

Figure 1. Illerup Ådal (200 BC-AD 100) with indications of the depositions at Alken Enge, Forlev Nymølle and Illerup Ådal (the weapon finds from Illerup Ådal are later, from AD 200-475).

1. Landskabet

Alken Enge befinder sig nogle få kilometer nordvest for Skanderborg i det østlige Midtjylland, hvor Illerup Å har sit udløb i Mossø. Illerup Å har sit udspring vest for Stilling og løber gennem et bredt, forgrenet dalkompleks, der efter næsten 8 kilometer munder ud i Mossø. I jernalderen bestod ådalen af mange mindre søer forbundet med åer og brede vådområder, ligesom Alken Enge også var en sø i jernalderen. På et tidspunkt imellem år 2 og 54 efter begyndelsen af vor tidsregning (Holst et al. 2018) fandt en voldsom begivenhed sted i Østjylland. Mere end 380 mænd blev nedhugget med økser og sværd og stukket ihjel med lanser (figur 2). Mændene var primært i alderen 20-40 år (67%), mens en mindre del var under 20 eller ældre end 40. De døde blev efterladt på slagmarken, men inden for et halvt til et helt år, indsamlet og deponeret i en sø. En del af denne deponering kunne muligvis også have foregået naturligt, hvis de døde lå ved bredden i skiftende vandstand. I mellemtiden blev nogle af de døde menneskekroppe udsat for en række, sandsynligvis ritualiserede, handlinger som afklædning, bevidst adskillelse af knogler og knusning af kranier. Desuden ofrede man lerkar, kvæg og geder, som man havde gjort det i området i århundreder forud for den store deponering af menneskekroppe. Ved Forlev Nymølle, nogle kilometer øst for Alken Enge, er der for eksempel fundet gentagne nedlæggelser af lerkar, slagtede dyr, et træidol, hørknipper og hvide sten (Lund 2002). Disse ofringer strækker sig fra førromersk jernalder til yngre romersk jernalder. Der befinder sig desuden en række mindre kendte nærliggende lokaliteter, hvor der er fundet spor efter ofringer af mindre skala end Alken Enge, herunder nedlæggelser

ret i en sø. En del af denne deponering kunne muligvis også have foregået naturligt, hvis de døde lå ved bredden i skiftende vandstand. I mellemtiden blev nogle af de døde menneskekroppe udsat for en række, sandsynligvis ritualiserede, handlinger som afklædning, bevidst adskillelse af knogler og knusning af kranier. Desuden ofrede man lerkar, kvæg og geder, som man havde gjort det i området i århundreder forud for den store deponering af menneskekroppe. Ved Forlev Nymølle, nogle kilometer øst for Alken Enge, er der for eksempel fundet gentagne nedlæggelser af lerkar, slagtede dyr, et træidol, hørknipper og hvide sten (Lund 2002). Disse ofringer strækker sig fra førromersk jernalder til yngre romersk jernalder. Der befinder sig desuden en række mindre kendte nærliggende lokaliteter, hvor der er fundet spor efter ofringer af mindre skala end Alken Enge, herunder nedlæggelser

af lerkar, døde mennesker og dyr og våben, som kan være samtidig med Alken Enge.

Den store begivenhed ved Alken Enge havde øjensynligt voldsomme konsekvenser for lokalitetens opland: Inden for få årtier sprang landskabet i skov, og i århundrederne, der fulgte, udviklede dalkomplekset mellem Mossø og Illerup sig til et, i europæisk henseende, usædvanlig komplekst "palimpsest" af ofringer af mennesker og dyr, våben, metalgenstande og dagligdagsgenstande: Et landskab af ganske særlig betydning. Mest kendt er Illerup Ådal (A-D), hvor der er fundet nedlæggelser af omfattende mængder ødelagt våbenudstyr og slagtede dyr fra begyndelsen af det 3. århundrede e.v.t. til det 5. århundrede e.v.t. (Ilkjær 1990; Dobat et al. 2014), men som også indeholdt ældre deponeringer af lerkar og døde mennesker (Ilkjær 2003).

Alken Enge

Hovedudgravningerne i 2009 og 2012-14 ved Alken Enge var koncentreret nær udløbet fra det nu tilgroede søbassin til Mossø (Rasmussen & Hertz denne bog). Geologiske undersøgelser af vådområdet viser, at dette bassin oprindeligt var en del af Mossø (Odgaard denne bog), men at det over en tusindårig lang proces, før deponeringen blev afskåret gennem dannelsen af landtanger. Det afsnørede bassin blev efterhånden tilgroet ved mosedannelse.

Pollenundersøgelser fra den nærliggende Ilsø viser en markant tilbagegang i de åbne arealer og en kraftig tilgroning i skov i tiden umiddelbart efter vor tidsregnings begyndelse inden for en radius af cirka en halv kilometer fra søen (Søe et al. 2017; Odgaard denne bog). Da denne udvikling tilsyneladende skete århundreder før, en lignende udvikling

Figur 2. Et af de mange kranier, som sandsynligvis stammer fra en mand i alderen 20-40 med dødelig skade fra lanse eller pilspeids (ikke synligt på billedet). Foto: Ejvind Hertz, Museum Skanderborg.

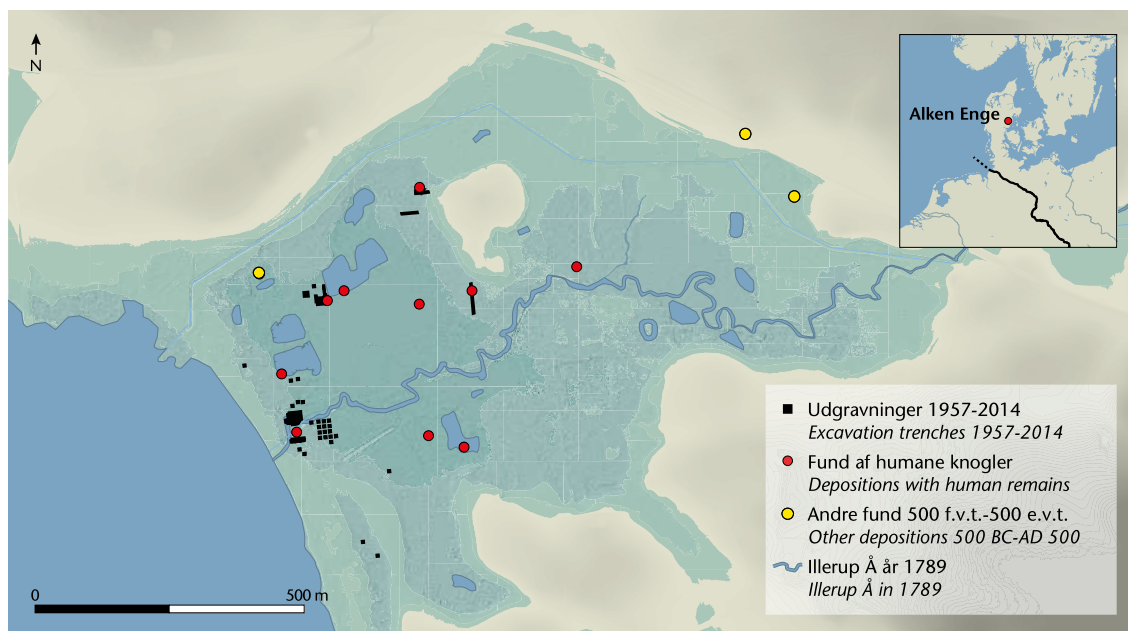
Figure 2. One of the many skulls, most likely of a man between 20 and 40 years of age, with a deadly injury from a lance or arrowhead (not visible on the photo).

ses i det øvrige Østjylland, er det en oplagt mulighed, at skovtilgroningen var direkte relateret til de voldsomme begivenheder, der er repræsenteret ved hoveddeponeringen i Alken Enge i det første århundrede e.v.t. (Kansstrup et al. denne bog).

De skråninger, der omkranser Alken Enge, er markeret af seks store gravhøje, som alle kan ses fra hovedudgravningsfeltet. Højene skønnes at være opført i yngre stenalder og ældre bronzealder, men ingen af dem er blevet arkæologisk udgravet. Desuden er der gjort adskillige fund af menneskeknogler, våbendele og lerkar i det tilgroede søbassin (figur 3). Disse fund viser en betydelig kronologisk spredning fra yngre bronzealder og ind i middelalderen.

Under de nye udgravninger i Alken Enge blev der desuden fundet rester af en bro, som blev bygget på tværs af gennemløbet

mellem den nordlige og sydlige tange i slutningen af det 5. århundrede e.v.t. Yderligere er der fundet vogndelev fra det 2. og 3. århundrede e.v.t., herunder rester af et hjulnav.¹ Ved Nationalmuseets moserejser i 1945 indleveredes sammen med menneskeknogler en vognaksel, to stykker af mulige hjul samt andre træstykker (Rasmussen & Hertz denne bog: 40). Det er ikke afklaret, om hjulnavet fra de nye udgravninger kan stamme fra samme vogn. Disse fund bør overvejes i forhold til tolkningen af den samlede lokalitets betydning gennem tiden. De kan på den ene side være med til at understrege den kommunikative og strategiske betydning af pladsen (Heijnis denne bog). Hvis der på den anden side ikke var en vej i 2.-3.-århundrede e.v.t., er det måske mere nærliggende at tolke vogndelene som et offerfund, der kan have haft tilknytning

Figur 3. Højdekort med oversigt over udgravningsfelter og Illerup Å før dræningsprojekter med fund af menneskeknogler og andre fund fra den tilgroede sø ved Alken Enge (efter Holst et al. 2018). Grafik: Casper Skaaning Andersen, Arkæologisk IT.

Figure 3. Contour maps showing the excavations and the watercourse Illerup Å prior to the area being drained.

til nedlæggelserne i Illerup Ådal. Der er for eksempel ikke fundet vogne eller vognde-
le i Illerup Ådal modsat andre kendte vå-
benofringer som Tranbær Mose, Thorsberg,
Nydam og eventuelt Vimose og Kragehul
(Schovsbo 2007: 57ff, 83).

Udnyttelsesmønstre og bebyggelsesspor

Udnyttelsen af landskabet omkring Alken
Enge er belyst igennem pollenanalyser fra
Ilsø, der ligger i Illerup Ådal 1,7 kilometer fra
Alken Enge (Odgaard denne bog).

Spor efter bosættelser fra jernalderen er re-
lativt fåtallige inden for en radius af nogle få
kilometer fra Alken Enge (figur 4). I alt er der
i Kulturstyrelsens centrale database Fund og
Fortidsminder kun registreret 14 bosættelser
fra jernalderen inden for en radius af 5 kilo-
meter fra Alken Enge. Dette billede skyldes
nok først og fremmest de topografiske om-
stændigheder, idet lokaliteten er omringet
af større og mindre søer og vådområder (cf.
Eggers-Kaas denne bog). Det er derfor heller
ikke overraskende, at området domineres af
bosættelser fra stenalderen (Rasmussen &
Hertz denne bog). De fleste bebyggelsesspor
fra jernalderen er opsamlinger i læhegn og
tilfældige fund eventuelt med begrænsede
udgravninger af gruber eller kulturlag (Niel-
sen et al. 2018). Af disse er fem lokaliteter
omtrent samtidige med hoveddeponeringen
i Alken Enge, det vil sige fra yngre førromersk
eller ældre romersk jernalder. De øvrige syv
lokaliteter er dateret til ældre førromersk
jernalder, førromersk jernalder, ældre jern-
alder eller endog blot jernalder. Kun to plad-
ser inden for dette areal har været omfattet
af fladeafdækninger i tilstrækkeligt omfang,
til at husrester blev blotlagt.²

Den delvist undersøgte lokalitet, Svej-
strup II, ligger 2,6 kilometer nordvest for
Alken Enge (Christensen 2008). Udgravnin-
ger i 2008 afslørede spor af ni bygninger,
blandt andet hvad der kan tolkes som en

stormandsgård i to faser. Den ældste fase
dateres til yngre førromersk jernalder IIIa,
mens der ikke er knyttet en datering til fase
2.³ Bebyggelsen blev dog sandsynligvis for-
ladt før eller senest samtidigt med hovedde-
poneringen i Alken Enge.

Den anden lokalitet, Godthåb I-IV, lig-
ger i Skanderborg 4 kilometer øst for Alken
Enge. Her er der fundet omfattende bebyg-
gelsesspor fra hele jernalderen og regulær
landsbybebyggelse fra slutningen af førro-
mersk jernalder.⁴ Godthåb I-IV er altså den
nærmeste udgravede bebyggelse med huse,
der er samtidige med hoveddeponeringen i
Alken Enge.

Ingen af de fem lokaliteter med bebyggel-
se, der ligger inden for en radius af en kilo-
meter fra Ilsø, kan med sikkerhed dateres se-
nere end til overgangen mellem førromersk
og romersk jernalder.⁵ Dette gælder, med en
enkelt mulig undtagelse og med forbehold
for de upræcist daterede lokaliteter, for hele
den nævnte radius på 5 kilometer rundt om
Alken Enge. En mulig undtagelse er dog en
lokalitet i udkanten af denne zone, 4,5 kilo-
meter sydvest for Alken Enge.⁶ Det kan såle-
des på nuværende tidspunkt hævdes, at der
er en relativt god overensstemmelse mellem
pollendiagrammerne og det kendte bebyg-
gelsesbillede (Odgaard denne bog).

I en radius på 10 kilometer rundt om Al-
ken Enge udvides antallet af bebyggelser, der
er omtrent samtidige med hovedbegivenhe-
den ved Alken Enge, fra to til syv.⁷ Det bli-
ver samtidig klart, at billedet ikke længere
er repræsentativt (Eggers-Kaas denne bog),
idet tre lokaliteter befinder sig i Ry eller i den
hastigt voksende urbane ekspansion i Kilde-
vang mellem Ry og Firgårde, mens de øvrige
to føjer sig til den omtalte Godthåb-lokalitet
i Skanderborg. På grund af den potentielle
samtidighed med hovedbegivenheden ved
Alken Enge er en brandtomt ved Brunhøjvej
fra 1. århundrede e.v.t. særligt interessant.⁸

◀ **Figur 4.** Lokalteter med registreret bebyggelse fra jernalderen i nærheden af Alken Enge. Trekant: udgravninger med huse fra yngre førromersk jernalder/ældre romersk jernalder inden for en radius af 10 km fra Alken Enge. Firkant: lokaliteter med andre spor af bopladser som for eksempel affaldsgruber, kulturlag eller keramik dateret til yngre førromersk/ældre romersk jernalder inden for en radius af 5 kilometer fra Alken Enge. Cirkel: lokaliteter med andre spor af bopladser ældre end yngre førromersk jernalder eller usikkert dateret inden for en fem kilometer radius fra Alken Enge. Kilde: Fund og Fortidsminder, grafik: Rasmus Birch Iversen, Moesgaard Museum og Casper Skaaning Andersen, Arkæologisk IT.

◀ **Figure 4.** Settlement sites dated to the Iron Age near Alken Enge. Triangle: Excavated site with house remains within a 10 km radius of Alken Enge dated to the Late Pre-Roman/Early Roman Iron Age. Square: Site with other settlement indicators such as refuse pits, cultural deposits or settlement pottery within a 5 km radius of Alken Enge dated to the Late Pre-Roman/Early Roman Iron Age. Dot: Site with other settlement indicators within a 5 km radius of Alken Enge earlier than the Late Pre-Roman Iron Age or imprecisely dated.

En stormandsgård fra Jeksen, formentlig fra begyndelsen af første århundrede e.v.t., er udgravet cirka 8 kilometer nordøst for Alken Enge og få hundrede meter fra flere rige og delvist samtidige gravfund.⁹

Kortlægninger med LiDAR (*Light Detection and Ranging*) viser samtidig, at størstedelen af området omkring Alken Enge var inddelt i oldtidsagre, altså mindre marker omgivet af lave jordvolde eller terrassekanter fra yngre bronzealder/ældre jernalder. Heraf er kun en lille procentdel bevaret i dag, nemlig de forekomster der står i skov og på stærkt skrånende terræn, for eksempel ved Boes Skov 1, de sydvendte skrænter der støder ned til Illerup Ådal samt et mindre område umiddelbart nord for Forlev Nymølle. Opfølgende arkæologiske undersøgelser peger entydigt på, at markerne har eksisteret forud for hoveddeponeringen i Alken Enge (Løvschal et al. 2017), og at opdyrkningen af de samme marksystemer sandsynligvis blev opgivet på samme tidspunkt som hoveddeponeringen ved Alken Enge, hvis ikke tidligere.

Inden for en radius af 5 kilometer fra Alken Enge er foruden spredte brandgrave, som ligeledes er ældre end hoveddeponeringen, fundet, hvad der kan beskrives som en "lerkargrav" 1,2 kilometer nordøst for Alken Enge.¹⁰ Graven skal formentlig dateres til æl-

dre romersk jernalder. Det samme kan gøre sig gældende for en grav¹¹ ved Hemstok 4,5 kilometer nord for Alken Enge.

I en større afstand fra Alken Enge findes en række grave fra ældre romersk jernalder; her skal blot fremhæves nogle af de særligt interessante. Cirka 8 kilometer mod øst findes de rige grave ved Karolinehøje og Jeksen.¹² Ved Nørre Vissing, 9 kilometer nord for Alken Enge, er der flere rige gravfund, herunder en våbengrav, der skal dateres til overgangen mellem 1. og 2. århundrede e.v.t.¹³ Mindre end halvanden kilometer længere mod sydøst er der tilsvarende fundet en våbengrav fra Sophiendal ved Veng (Madsen 1985). Yderligere 4,5 kilometer mod nord ligger den rige Solbjerg Mark, der er samtidig med hoveddeponeringerne ved Alken Enge (Lundby denne bog).

Antallet af grave inden for en radius af 5 kilometer fra Alken Enge er ikke særligt højt sammenlignet med andre områder. Det skal dog tilføjes, at enkelte gravfund er upræcist daterede i Kulturstyrelsens database, og at dette måske har en misvisende effekt i området nær Alken Enge.

Der kan altså ikke med overbevisning tales om et komplet kontinuitetsbrud i landskabsudnyttelsen omkring Alken Enge, men der kan være tale om en ændring i brugsmønstre.

2. Den hellige sø

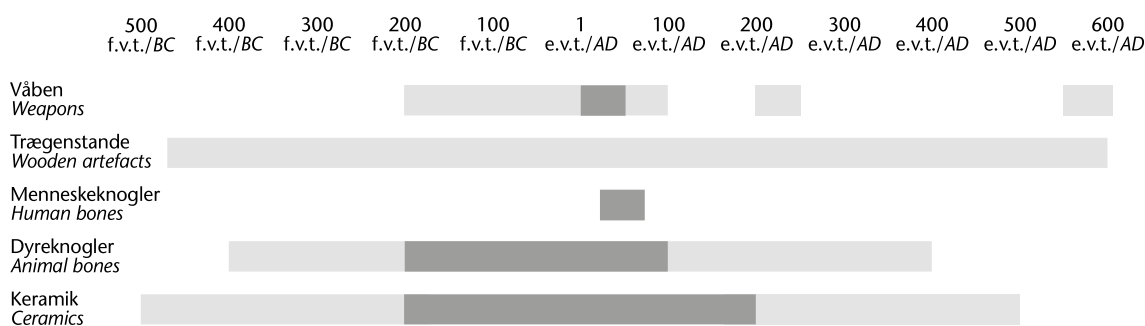
Det kronologiske billede ved Alken Enge er komplekst og sammensat, og de forskellige fundgrupper, herunder våbenudstyr, dyre- og menneskeknogler samt keramik og trægenstande, synes at have indgået i forskellige deponerings- og brugsmønstre i området (figur 5).

Det humane skeletmateriale

Langt hovedparten af dateringerne af det humane skeletmateriale er koncentreret i perioden 2-54 e.v.t. (Holst et al. 2018), og i den statistiske bearbejdning af spredningen af dateringerne vurderes det, at hovedparten af knoglerne stammer fra én hovedbegivenhed (Kanstrup et al. denne bog: 198). Det kan ikke helt udelukkes at enkelte knogler, i forhold til den statistiske usikkerhed, kan være tidligere eller senere. Daterings-spredningen kan være metodisk afledt, eller afspejle uafhængige hændelser, der skal ses i forhold til det generelle brugsbillede af engene, som også afspejler sig i de øvrige fundgrupper (Haue denne bog; Lund denne bog; Rasmussen denne bog).

Våben

Våbendelene består af et bredt udvalg af lansespids, skjolde, sværd, lansetager, knive, et pileskaftfragment, en økse og en syl samt trækøller og en mulig bidselring (Iversen denne bog). Kronologisk set spreder våbnene sig fra det 3. århundrede f.v.t. til det 6. århundrede e.v.t. med en koncentration i tiden omkring årtusindeskiftet (Iversen denne bog). Det er uklart, om ¹⁴C-dateringer af skjolddele betyder, at der er ældre deponeringer fra anden halvdel af førromersk jernalder, men under alle omstændigheder kan dele af våbenudstyret og knivmaterialet med overvejende sandsynlighed dateres til første del af første århundrede e.v.t., mens enkelte genstande kan placeres i tredje samt midten eller anden halvdel af sjette århundrede (figur 6). Dermed adskiller tidsbilledet for de deponerede våben sig ikke afgørende fra udgravningernes øvrige genstandsmateriale, herunder dyreknogler, keramik og trægenstande, dog med det forbehold, at hvor de sidstnævnte kategorier hyppigt indgår i kombinationer på jernalderens offerpladser, så er våben i kombination hermed et særsyn (Johannesen 2016).

Figur 5. Den kronologiske spredning (lysegrå) og koncentration (mørkegrå) af de forskellige fundkategorier fra Alken Enge: Våben, trægenstande, menneskeknogler, dyreknogler og keramik. Grafik: Mette Løvschal, Aarhus Universitet, Moesgaard Museum og Lars Foged Thomsen, Moesgaard Museum.

Figure 5. The chronological distribution (light grey) and concentration (dark grey) of the various categories of finds from Alken Enge: weapons, wooden artefacts, human bones, animal bones and pottery.

Keramik

Keramikmaterialet består af både hele lerkar og en større mængde fragmenteret skårmateriale, hvoraf sidstnævnte navnlig knytter sig til ældre jernalder (Haue denne bog). Kronologisk spreder disse skår sig fra det 5. århundrede f.v.t. til det 16. århundrede e.v.t., heraf er cirka halvdelen af de udskilte lerkar dateret til yngre førromersk jernalder-ældre romersk jernalder. Mange brud på keramikken ser gamle ud, hvilket kan understøtte, at knusning har fundet sted på pladsen. Knust keramik ses hyppigt i forbindelse med ned-sænkede mosepotter og fund, der normalt ses som offerfund (Becker 1972; Diinhoff 1997: 114; Nielsen et al. 2018). En anden tolkning opfatter den stærkt fragmenterede keramik som en del af affald, der stammer fra en nærliggende, endnu ikke opdaget bo-plads (Haue denne bog).

Trægenstande

Trægenstandene består hovedsagligt af genstande, der med større eller mindre sikkerhed kan relateres til våben (Iversen denne bog). Desuden findes vogndelev, fragmenter af pileflet, der sandsynligvis stammer fra kurve, en mængde sammenskyllede grene og ubearbejdet træ, samt fragmenter af tildannet træ, hvis oprindelige funktion er uvis. Trægenstandene viser ligeledes en betydelig kronologisk spredning fra det 4. århundrede f.v.t. til det 12. århundrede e.v.t. (Kanstrup et al. denne bog: tabel 2, figur 3-5, 199-203) og ses ligeledes som et led i det generelle brugsbillede af engene.

Dyreknogeter

Dyreknogeterne stammer hovedsagligt fra pattedyr, og fra regnet enkelte mesolitiske pattedyr er der tale om mindst 18 individer fra husdyr som får og ged, kvæg, hund, hest og svin (Kveiborg denne bog). Dyreknogeterne er deponerede over en meget lang

Figur 6. Udvalgte lansespidsler bragt som foto. Foto: Rógvi N. Johansen, Foto/Medie Moesgaard.

Figure 6. Examples of spearheads.

tidsperiode, hovedsageligt inden for ældre jernalder, fra det 4.-3. århundrede f.v.t. til 3.-4. århundrede e.v.t. (Kveiborg denne bog). Knogler fra en langlemmet hund er dog dateret til 7. århundrede, mens en relativt stor hest formentlig har græsset i enge for sidste gang i renæssancen eller nyere tid. Hovedparten af knoglerne fra får og ged er fra århundrederne f.v.t., mens knogler fra kvæg hovedsageligt er fra århundrederne e.v.t. Fra tiden omkring hoveddeponeringen af menneskeknogler hører således kun mindst én af fundets fire hunde, et føl og en fuldvoksen hest samt knogler fra gris. Netop en høj repræsentation af hund og hest er karakteristisk for rituelle deponeringer af dyr i ældre jernalder, og dette forstærker det rituelle indtryk af deponeringerne omkring vor tidsregnings begyndelse.

Det kan altså konstateres, at rituelle deponeringer af dyr foregik i flere hundrede år før hoveddeponeringen ved Alken Enge, og at menneskedeponeringerne i de første årtier e.v.t. ikke førte til, at man holdt op med at deponere dyreknoget. De mange ¹⁴C-dateringer viser en ny tidsdybde i jernalderens dyredeponeringer og antyder et skifte fra et fokus på får og ged i tiden f.v.t. til kvæg i tiden derefter.

Bortset fra hundeknoglerne er der konstateret snit- eller slagtemærker på en stor del af knoglerne, mens der kun er spor af dyregnav på enkelte knogler fra kvæg. På grund af kvægknoglernes tidsstilling kan de ikke sidestilles med fundets menneskeknogler.

Opsummering

Den kronologiske spredning af dyre- og menneskeknogler, keramik og trægenstande tyder på, at rituelle deponeringer har fundet sted gentagne gange gennem flere århundreder både forud for hovedbegivenheden ved Alken Enge samt i de efterfølgende århundreder (figur 3 og 5). Sammen med de øvrige

fund fra Alken Enges opland, ikke mindst dalstrøget der forbinder Mossø med Illerup, antydes et landskab, der i århundrederne efter den store deponering har indtaget en væsentlig og særegen betydning sandsynligvis for et større opland.

De mere spredte deponeringer af henholdsvis dyr, keramik og til dels våben passer ind i den ældre jernalders offertradition (Becker 1972; Lund 2002; Johannesen 2016). Disse begivenheder synes alle at være af langt mindre omfang end hovedofferbegivenheden, der især knytter sig til de udgravede menneskeknogler. Bortset fra enkelte individer, der ikke kan udelukkes at være blevet deponeret i århundrederne før og efter vor tidsregning, synes menneskeknoglerne at knytte sig til én samlet begivenhed.

Pollenanalyserne antyder samtidigt, at der sker en radikal forandring af landskabet, som springer i skov lige omkring tidspunktet for menneskedeponeringen. Dette sker markant voldsommere end den øvrige tendens i Østjylland (Søe et al. 2017; Odgaard denne bog). Ligeledes synes der at være en periode mellem det tidlige 1. århundrede e.v.t. og op til det tidlige 3. århundrede e.v.t. repræsenteret ved få våben, dyreknoget og keramikfund.

Der er ikke umiddelbart fundet nogen spor efter fysiske markeringer af pladsen, sådan som det er blevet foreslået på andre beslægtede pladser med efterkrigsritualer, hvor pæle eller årer er blevet banket ned i sø/mosebunden (Kjær 1901: 43; Andersen 1956: 12); Ejsbøl (Ørsnes 1988: 111); Dejbjerg Præstegårdsmose (Brøndsted 1960: 73) og Oberdorla i Thüringen (Behm-Blancke 2003: 53-54). Alligevel har man vendt tilbage for at udføre ritualer ved søen gennem århundreder, uden at det kan udelukkes, at visse deponeringer er foregået med adskillige generationers mellemrum. Det kunne tyde på, at området har haft en særlig karakter, og at en særligt stærkt social erindring har

fastholdt folk til stedet. Pollenanalyserne er med til at forstærke dette billede.

Idet vi også skal forestille os, at der har ligget stærkt forrådnede og opløste menneskekroppe spredt over et større område nær vand, har det sandsynligvis været forbundet med voldsomme visuelle gener og lugte at besøge stedet, ligesom vandet kan være blevet stærkt forgiftet af så store mængder menneskerester. Dertil kommer den kollektive erindring om begivenhederne på dette sted, og de fortællinger der har fulgt med (Lund denne bog). Dermed er det nærliggende at antage, at området i det følgende århundrede har været stærkt tabubelagt, en art traume-landskab, uden at dette nødvendigvis har betydet en komplet affolkning af området.

3. Den store begivenhed

Inden for hovedudgravningsområdet er der fundet i alt 2.335 menneskeknogler, som repræsenterer mindst 82 individer, fra en mandlig population af unge til voksne individer (Holst et al. 2018; Møllerup denne bog). Med en konservativ interpolation af fundkoncentrationerne i de forskellige områder af udgravningen og i forhold til de forskellige landskabelementer repræsenterer hovedudgravningsfeltet en estimeret population på minimum 380 individer (Holst et al. 2018; Mørk denne bog). Tager man imidlertid højde for, hvor lille en del af området, udgravningerne har sigtet mod, har antallet sandsynligvis været langt større.

Knoglerne er koncentreret i udløbet mellem de to landtanger, der lukker engene af mod Mossø (figur 7). De blev fundet på overgangen mellem sand og gytje, hvilket kan afspejle, at knoglerne blev deponeret her kort tid efter dannelsen af denne del af landtangerne. Med få undtagelser er resterne af menneskekroppene fundet disartikulerede.

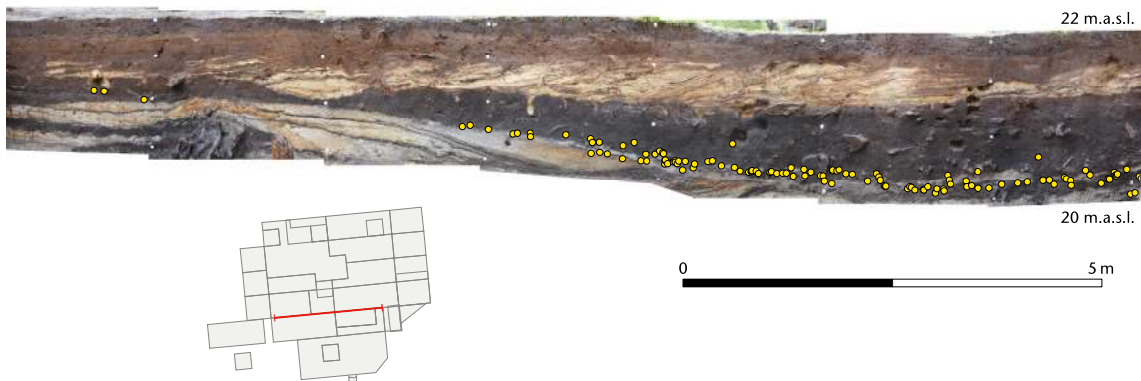
Koncentrationen af knogler fortsætter op ad sandtangerne mod den originale landflade, og knogleresterne er også fundet spredt i området på den østlige side af landtangerne (Rasmussen denne bog). Ingen knogler er bevaret på tørt land, men det kan ikke udelukkes, at der også har ligget døde mennesker her. Det antydes stærkt af det faktum, at knoglerne findes op ad begge sider af odderne.

Kampskader

Menneskeknoglerne viser få spor efter helede trauma. Derimod var der adskillige spor efter ikke-helede trauma fra skarpe våben, først og fremmest spyd eller lanser, men også mærker fra sværd og muligvis økser. Der var relativt få skader på venstre side af torso, hvilket er konsistent med skader efter kamp med skjolde. Kampskadernes fordeling tyder til gengæld ikke på, at andre dele af kroppen har været særligt beskyttet. Mange skader på ryggen og på bagsiden af kranieknogler viser, at mange blev dræbt under flugt eller eventuelt aflivet efter slaget (figur 8). Fraværet af helede kampskader på skeletmaterialet og kampskadernes fordeling ses som udtryk for en mindre grad af militær specialisering end i yngre romersk jernalder. Samtidigt peger den sandsynligvis hurtigt sammenstillede hær og periodens våbengrave (Lundby denne bog) i retning af en væsentlig militarisering af samfundene i århundrederne omkring begyndelsen af vor tidsregning.

Våben

Konfliktaspektet ved Alken Enge understreges yderligere af de genstande, der er fundet ved de nye udgravninger i 2009 og 2012-2014, som omfatter en håndfuld lansespids, enkelte fragmenter af lansestager, fragmenter af skjolde, trækøller samt dele af sværd og knive (Iversen denne bog). I sammenligning med de klassiske våbenofringer i de danske moser fra det 2.-5. århundrede e.v.t., som for eksem-

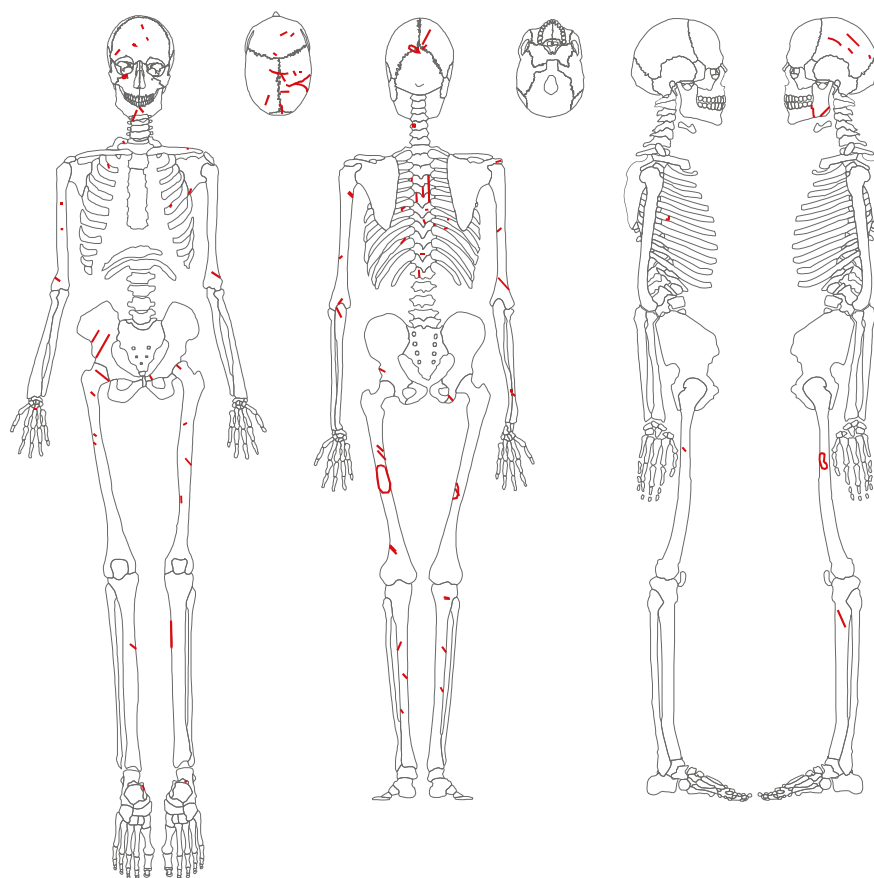

Figur 7. Øverst: Hovedudgravningsfeltet med fordelingen af menneskeknogler. Grønne nuancer angiver dybden af menneskeknoglerne, som i det nordlige felt svarer til dybden af overfladen på sandtangerne. Grøn: udgravningsfelter. Nederst: Profilen i hovedudgravningsfeltet, hvor fund af menneskeknogler inden for en halv meter fra profilen er markeret. Menneskeknoglerne i overgangen fra sandtangernes overflade til et overliggende mørkt gyttjelag med bedre bevaringsforhold. Gul prik: OSL eller ^{14}C datering. Grafik: Casper Skaaning Andersen, Arkæologisk IT.

Figure 7. Upper: Main excavation trench showing the distribution of the human remains. The various green shades represent the levels of the human remains, which in the northern trench correspond to the surface of the sand-spit deposits. Green: Excavation trenches. Lower: The stratigraphy in the main excavation trench at Alken Enge, with projection of human remains found within 0.5 m of the section. The human remains were found at the transition between the surface of the sand spits and the overlying dark gyttja deposits, which accumulated in a more sheltered environment. Yellow dot: OSL or radiocarbon date.

Figur 8. Fordelingen af uhelede kampska-der (Holst et al. 2018). Grafik: Casper Skaaning Andersen, Arkæologisk IT.

Figure 8. Distribu-tion of incidences of unhealed battle traumas.

pel Illerup Ådal, Ejsbøl, Kragehul, Thorsberg, Nydam og Vimose, er der tale om et yderst begrænset antal våben. Bortset fra knive er personligt udstyr, der entydigt kan knyttes til hoveddeponeringen, også fraværende (Iversen denne bog). Det kan derfor virke tilfældigt, at fem små lansespidses og et mindre antal samtidige våben og våbendele er endt i søen sammen med de mange skeletter. En oprindelig indlejring i de faldne krigeres bløddele er en mulighed. Våbnene kan dermed være et resultat af en oprydning af kamppladsen lige efter slaget eller fra det sted, hvor de faldne lå eksponerede før deponeringen ved Alken Enge; eller de kan være tegn på, at vi har fundet selve slagpladsen. Mulige rituelle skader på to lansespidses kan være påført herefter og inden den endelige deponering.

Der er desuden fundet spidsen af et enægget sværd, hvis afrundede od viser, at sværdet udelukkende var beregnet på hug. Det havde samme funktion, som det tveæggede sværd af La Tène-type, og længden på denne type sværd antyder, at det var udviklet til kamp fra hesteryg.

I modsætning til de bedst undersøgte klassiske våbenofringer, Illerup Ådal, Ejsbøl og Hjortspring, kan man, ud fra våbenfundene fra Alken Enge, ikke rekonstruere en jernalderhærs bevæbning. En kombination af de få våben, kampskaderne på skeletdelene og samtidige gravfund giver dog mulighed for at sige noget om tidens våben-system. Lansespidseserne fra Alken Enge er små og lette og har formentlig været bedst egnede som kastevåben. De kan have været

monteret på relativt spinkle og korte stager, sådan som det for eksempel ses på afbildningen af en romersk soldat fra hjælpetropperne fra Mainz (Bishop & Coulston 2006: fig. 5a). I samtidens grave findes undertiden større lansespids, og i denne vekslen mellem små og store lanser ses måske forstadiet til den funktionelle opdeling mellem spyd med modhager til kastebrug og lansespids til nærkampsbrug, der slår igennem i gravmaterialet få årtier efter hoveddeponeringen ved Alken Enge. Denne udvikling af specialiserede stagevåben som sæt kan ses som en professionalisering af kampskikken (cf. Engström 1992; Ilkjær & Iversen 2009).

Efterkrigsritualer

Ud over de allerede nævnte, sandsynligvis konfliktrelaterede, trauma, ses en række indikationer på bevidst post-mortem håndtering og modificering af resterne af menneskekroppe. Det mest direkte vidnesbyrd er fundet af fire bækkenknogler fra fire mandlige individer på en pind i en gensidigt låsende sekvens af højre, venstre, højre, venstre side af bækkenet (figur 9). Desuden findes skære- og hugmærker på knoglerne, der tilskrives en kropslig adskillelse og fjernelse af bløddele fra knoglerne, ligesom der kan argumenteres for en bevidst knusning af kranier som en del af offerhandlingerne (Møllerup denne bog). Mindre samlinger af lange lemmeknogler antyder ligeledes en bevidst indsamling og sortering af menneskekoglerne.

Punkturer og gnavemærker antyder, at knoglerne har været eksponeret for vilde dyr og især større rovdyr i en periode forud for den endelige deponering i søen, hvorefter knoglerne blev utilgængelige for rovdyr (Møllerup et al. 2016). Baseret på skadernes karakter er den estimerede varighed af denne eksponeringsfase anslået til mellem et halvt og et helt år.

Det er sandsynligt, at en eventuel slagmark har været placeret i nærheden af sø-bassinet, men på tør bund (Heijnis denne bog). Ligeledes er det muligt, at en stor del af slaget blev udkæmpet på landtangerne, og at ligene efterfølgende har ligget noget tid i det sumpede område. Det vil være højest relevant i fremtiden at udforske området yderligere for spor efter kamppladsen og muligheden for at parre våben eller skeletdele med hinanden.

Det er desuden værd at bemærke, at der i samme lag som det humane skeletmateriale er fundet betydelige mængder sten, som anslås at være tilført samtidig med deponeringen af menneskekroppene (Møllerup denne bog). Sten findes hyppigt i forbindelse med andre deponeringer af våbenudstyr og hverdagsting i jernalderen, for eksempel ved den nærliggende lokalitet Forlev Ny-mølle (Lund 2002: 184) samt Hjortspring (Rosenberg 1937: 37ff.). Udkastningen af sten kunne knytte sig til den afsluttende del af ritualerne, hvor et bredere udsnit af beskuerne har kunnet deltage (Jørgensen 2014: 213, 264).

Den slagte hær

Hvem var mændene, der endte deres dage i søen ved Alken Enge? Traditionelt er de skandinaviske våbenofferfund blevet tolket som resterne af en indtrængende hær, som den lokale population har overvundet (Ilkjær 1994; Randsborg 1995; Kaul 2003). Argumenterne for de slagte hæres proveniens er imidlertid ikke altid lige stærke, og det er formentlig en diskussion, der vil fortsætte i mange år frem (Iversen 2010: 147ff). Der overvejes af samme årsag flere forskellige scenarier for Alken Enge.

Ét scenarie er, at en overvejende lokalt sammensat, utrænede hærstyrke nedkæmpes på en kampplads med en kommunikationsstrategisk central placering (Halsall 2003: 156ff). Her har knoglerne henligget i et halvt til et helt år forud for en ritualise-

Figur 9. Fire bækkenknogler fra fire mandlige individer på en pind i en gensidigt låsende sekvens af højre, venstre, højre, venstre side af bækkenet. Foto: Peter Jensen, Arkæologisk IT.

Figure 9. The pelvis bones of four male individuals mounted on a stick in a mutually locking sequence of right, left, right, left side of the pelvic.

ret oprydning (Møllerup denne bog), som medvirkede til helliggørelse af området og måske begyndelsen af en tradition, der ses videreført ved Illerup Ådal. Nogle tråde peger på, at en population langt fra Alken Enge har stået for disse handlinger, idet de besynderlige behandlinger af de døde menneskekroppe viser en række ligheder med praksisser, der kendes fra et meget større område, som går helt ned til det nordlige Gallien og endnu længere sydpå (Løvschal & Holst 2018). Andre tråde peger på, at der er tale om overvejende regionale stridigheder. For eksempel kunne anvendelsen af et allerede lokalt kendt og etableret offersted tyde på, at sejherrerne var lokalt kendte.

Et andet scenarie er, at en udefrakommen hærstyrke nedkæmpes, og efter et stykke tid bringes deres rester til et allerede eksisterende helligt område i tilknytning til et markant landskabelement, hvor knoglerne deponeres i forbindelse med et lokalt funderet ritual.

Analyser af de jerngenstande, som vurderes at være samtidige med menneskeofringerne, tyder på, at de var fremstillet af midtjysk eller vestjysk malm. Våbnene var med andre ord helt eller næsten lokale.

Det kunne tyde på, at mindst den ene part var lokal, men hvorvidt det var den vindende part, er vanskeligt at afgøre. Hvis man tolker de relativt små våben og jern-

genstande som indlejrede i de opløste menneskekroppe, eller tilfældige genstande overført fra det primære til det sekundære aflejningssted, kan man også hævde, at genstandene stammer fra den vindende part. Det kan dog ikke udelukkes, at begge parter i slaget var lokale, heller ikke når man betragter den nuværende viden om tidens politiske landskab (Olesen denne bog; Lundby denne bog.).

Hæren, der altså efter alt at dømme omfatter mere end 380 dræbte, hvortil skal lægges et ukendt antal undvegne, tilfange-tagne og sårede, tyder ikke på hære, der var markant mindre end i de store våbenofringers tid, snarere tværtimod. Sammenholdes våbenudviklingen i de to perioder med fraværet af helede kampskader på skeletterne fra Alken Enge, efterlades et indtryk af en væsentlig forskel. Den kan være udtryk for, at de to fund afspejler forskellige former for konflikt. Man kan derfor argumentere for, at der ved Alken Enge er sket en mobilisering af de fleste kampduelige mænd, om end alderssammensætningen ikke antyder, at der er tale om alle mænd. Hæren bestod af unge og voksne mænd enten uden eller med begrænset forudgående kamperfaring, hvilket kan indikere en lokalt mobiliseret hær. Dermed er det måske mest sandsynligt, at proveniensen af de mange døde mennesker fra Alken Enge skal søges i nærområdet.

Som en del af de mange undersøgelser af skeletmaterialet fra Alken Enge er der også blevet udført isotop-analyser af tænder fra kranier. Normalt ville disse analyser være et vigtigt led i diskussionen af proveniens. Det foreløbige arbejde med den lokale baseline antyder imidlertid en større variation end normalt antaget i det danske område, og problematikken ser derfor ud til at være mere kompleks ved Alken Enge og kræver en større selvstændig diskussion (pers. kom. T.

Douglas Price og Peter de Barros Damgaard). aDNA undersøgelser afventer tilsvarende, at materialet kan sættes ind i en større komparativ sammenhæng.

4. Krig og krisetider

I århundrederne omkring vor tidsregnings begyndelse sker der en række gennemgribende ændringer i de germanske samfund. Det stærkt ekspanderende Romerrige forsøger at udvide sin grænse nordpå. Selvom Varusslaget år 9 e.v.t. umiddelbart sætter et punktum for disse ekspansioner, efterfølges de af en række raids og straffeaktioner i årtierne, der følger. Det er muligvis i lyset af de romerske ekspansioner og germanernes forhold til Romerriget, at vi skal se nogle af de udviklinger, der finder sted i oplandet til Alken Enge. Her ses, ligesom i en række andre egne af landet, at interne stridigheder blusser op, og der sker en øget militarisering af samfundene, hvilket blandt andet afspejles i våbengrave og våbendeponeringer samt deponeringen af store mængder hærudstyr, der for alvor bliver udbredt i yngre romersk jernalder. Magtforskydningerne giver sig også til kende i gravene (Lundby denne bog), og i landsbyerne ses en række gennemgribende forandringer, hvor der opstår stærkt regulerede landsbysamfund (Olesen denne bog).

Især våbenofringerne anses ofte som en af de mest betydelige kilder til den militære og politiske udvikling i det sydsandinaviske område i den tidlige del af det første årtusinde e.v.t. Denne tradition kulminerer i det 3.-5. århundrede e.v.t. med de store ofringer af våben og personligt udstyr sandsynligvis fra hele, overvundne hære. De deponerede genstande viser tegn på en systematisk og bevidst destruktion, hvorefter genstandene blev kastet i søer eller moser fra bredden eller deponeret fra både.

Illerup Ådal er et af de mest berømte eksempler på denne våbenoffertradition, få kilometer fra Alken Enge. Lokaliteten blev udgravet i 1950'erne og igen fra 1975 til 1985. Mere end 15.000 genstande blev udgravet, hvilket skønnes at repræsentere omkring 30-50% af det totale fundmateriale i søen. I lyset af dette er den største af deponeringerne, Illerup A, anslået til at repræsentere udstyr til omkring 1.000 individer.

Mere end 20 andre lokaliteter af samme karakter kendes fra det 3.-5. århundrede e.v.t., der dermed fremstår som del af en veldefineret tradition med ensartede praksisser – ikke mindst i Jylland og på Fyn. Identiske stempelmærker og runeindskrifter på spydspidser, der befinder sig mellem forskellige deponeringsområder, indikerer ligeledes en tæt relation mellem pladserne, og det åbner op for den mulighed, at forskellige deponeringer er relateret til den eller de samme begivenhed(er) (Stoklund 1986: 76ff).

Fundene antyder konflikter og tilsvarende rituelle begivenheder af relativ stor skala, som kan have været starten på en mere organiseret religion omkring militære ledere, som vi ser den fuldt udviklet i den senere del af jernalderen og vikingetiden, for eksempel Odin-kulten (Watt 2009: 52). I det lys rejser sig spørgsmålet om, hvorvidt Alken Enge skal ses som en slags forgænger for denne tradition, eller om der snarere er tale om et særtilfælde.

Tradition eller rituel blindgyde

De store efterkrigsritualer var ikke begrænset til det 3.-5. århundrede e.v.t. Der kendes også en række lokaliteter, som trækker denne tradition både fremad og tilbage i tid (figur 10; Løvschal & Holst 2018). Nogle af disse viser stærke ligheder med de senere våbenofferfund, som for eksempel Hjortspring-fundet fra midten af det 4. århundrede f.v.t. (Randsborg 1995; Kaul 2003).

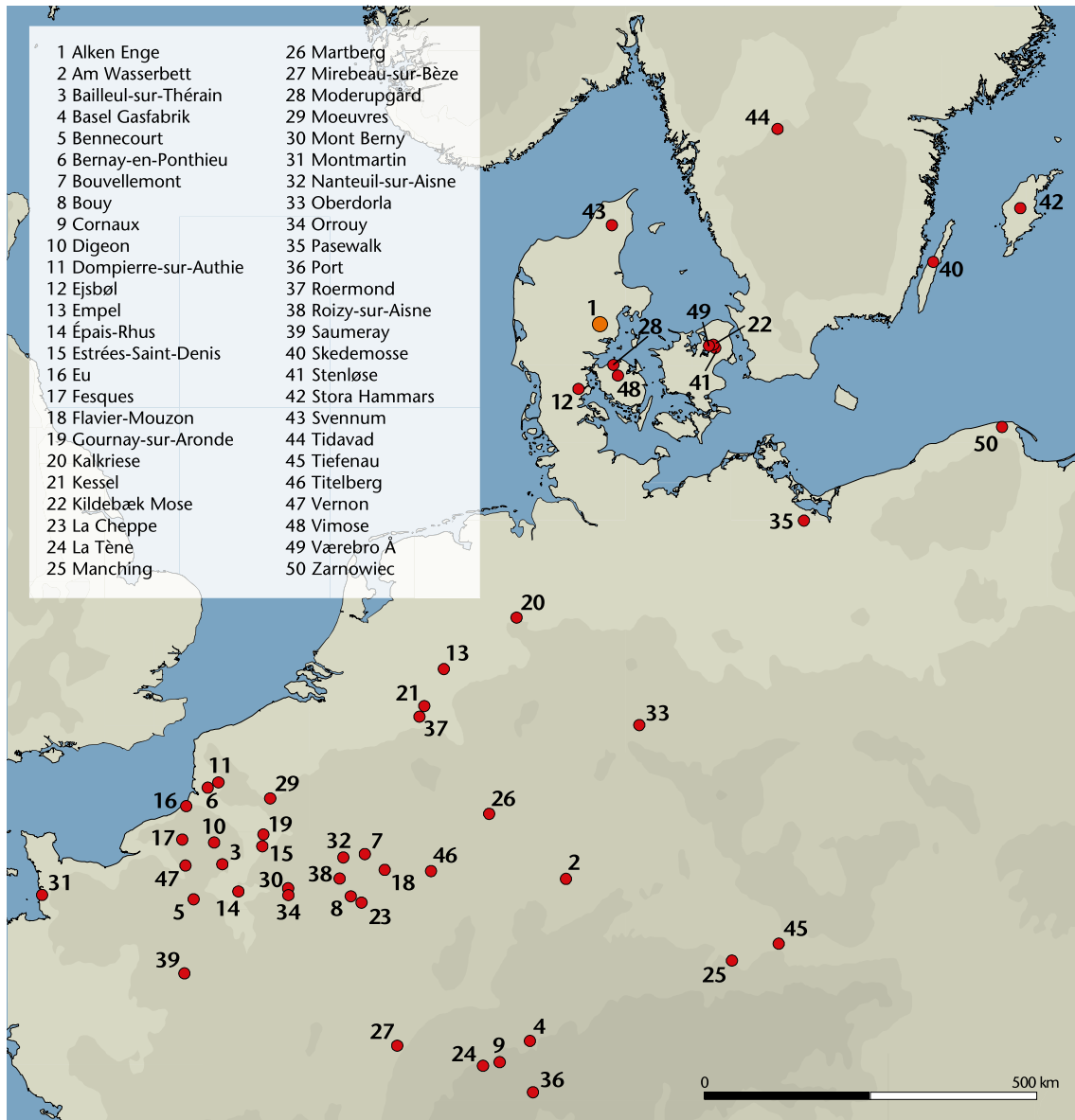
Andre tegner et mere varieret billede med udvalgt våbenudstyr kombineret med andre former for deponeringer, for eksempel keramik og husdyr, som i nogle tilfælde må afspejle adskillige begivenheder på en mindre demografisk skala.

Det er heller ikke usædvanligt at finde menneskeknogler i forbindelse med de store våbenofringer, som for eksempel ved Krogsbølle og Illemose. Dette fænomen er dog stadig stærkt underbelyst, og knoglerne er som regel enten udaterede eller ikke-samtidige med våbnene. Desuden kendes en række eksempler på besynderlige håndteringer af menneskekroppe fra andre lokaliteter, for eksempel den parterede unge mand begravet ved Himlingøje (Hansen 1995: 391) eller det polerede fragment af et skulderblad fundet blandt deponeringerne ved Forlev Nymølle (Lund 2002: 183).

I tiden omkring starten af vor tidsregning befinder vi os i en periode, hvor man begynder at vende tilbage til jordfæstegrave, men hvor størstedelen af befolkningen i Sydskan-dinavien stadig bliver kremeret. Derfor er vores viden om, hvordan man har behandlet de døde kroppe stadig meget begrænset. Dog kendes partering og arrangering af kropsdele fra dyreofringer på dette tidspunkt fra moser som Hjortspring og Svennum (Maring & Olsen 2014) og bopladser som Lundsgård og Nørre Hedegård (Runge 2009: 120f).

Sammenlignet med de ældre våbenofringer fra Hjortspring og Krogsbølle, de samtidige deponeringer i Ejsbøl og Vimose og de klassiske våbenofringer fra yngre romersk jernalder har Alken Enge visse ligheder. Fraværet af personligt udstyr har Alken Enge til fælles med de ældre og samtidige våbenofringer, mens det lave antal våben genfindes i de samtidige offerfund i Ejsbøl og Vimose.

Derimod synes våbnene i Alken Enge at være havnet i den tilgroede sø sammen med menneskene, snarere end som del af

Figur 10. Pladser med efterkrigsritualer fra jernalderen (200 f.v.t.-200 e.v.t.) bestående af en kombination af våben og menneskerester eller usædvanligt store mængder af ét af disse elementer (efter Løvschal & Holst 2018). Grafik: Mette Løvschal, Aarhus Universitet, Moesgaard Museum og Lars Foged Thomsen, Moesgaard Museum.

Figure 10. Iron Age post-battle ritual sites (200 BC-AD 200), including those with both weapons and human remains or unusually large quantities of either of these two elements.

bevidste, ritualiserede handlinger. Der er altså tale om en anden tradition, hvor mennesker, og ikke våben deponeres i moser og vådområder. En tradition, som er meget

anderledes end senere pladser, hvor det omvendte gør sig gældende.

Fundet har altså både ligheder til tidens øvrige rituelle deponeringer i moser, ligesom

den store tidsdybde samt fundets øvrige genstandsmateriale er i overensstemmelse med de øvrige rituelle traditioner i førromersk og ældre romersk jernalder.

Spørgsmålet er da, om Alken Enge repræsenterer en blindgyde eller er starten på udviklingen af den rituelle liturgi, der ses fuldt udfoldet i yngre romersk jernalders store våbenofringer. Det kan hævdes, at de store mængder personligt udstyr, der blandt andet kendetegner de store våbenofringer, fungerer som erstatning for menneskekroppene. En sådan antagelse vil bringe en ekstra dimension til tidligere overvejelser om hærenes tabstal (Lønstrup 1988, 94f; Ilkjær & Iversen 2009, 144f; Iversen 2010: 150f; Jørgensen 2014: 237ff).

Det skal tilføjes, at det lille østfynske våbenofferfund fra Illemose, dateret til begyndelsen af 3. århundrede e.v.t, på visse punkter minder om Alken Enge. Der er tale om en begrænset mængde våben, fravær af personligt udstyr, flere skeletter af voksne mænd, dog overvejende med en mere moden aldersprofil end ved Alken Enge, samt ofrede genstande med stor tidsdybde (Kjær 1901; Sellevold et al. 1984: 67; Stenbak 1994). Fundets fænomenologiske stilling mellem Alken Enge og de klassiske våbenofringer afhænger imidlertid udelukkende af skeletmaterialets datering, men der foreligger i dag ingen ¹⁴C-dateringer af skeletmaterialet fra Illemose.

Endvidere antyder den førromerske offerpraksis en tradition i sin vorden, med en ekstrem stor variationsbredde i kombinationen af genstande og praksisser, og hvor spontan, aggressiv gruppeadfærd synes at spille en betydelig rolle (Jensen 2009; Løvschal & Holst 2018).

Som ritualiseret efterkrigsplads placerer Alken Enge sig dermed mellem flere forskellige offertraditioner: moseligene og de tra-

ditionelle moseofringer med hverdagsting og de store ofringer af hærudstyr. Dette kan måske være med til at forklare en række af de, tilsyneladende, exceptionelle handlinger, der udspiller sig på pladsen, og gør den helt særlig i både en dansk og en større nord-europæisk kontekst.

Afsluttende perspektiver og spørgsmål

Fremadrettet rejser de nye arkæologiske udgravninger ved Alken Enge en række nye spørgsmål til den militære mobilisering, de politiske og sociale omstændigheder i den tidlige jernalder samt forståelsen af jernalderlandskabet.

Et af de mest centrale spørgsmål, der har tegnet sig i forbindelse med de klassiske nordgermanske våbenofferfund, har været: Hvor er alle de menneskelig, som kamphandlingerne må have affødt? Denne mangel i det arkæologiske kildemateriale har ført til diskussionen af kamphandlingernes geografiske nærhed til offerstedet, til opfattelsen af fundene som vidnesbyrd om konflikt og til argumenter for udbredt slavehandel (Randsborg 1995; Hansen 2003; Christensen 2006; Varberg 2016). Selvom slavehandel nok har været et udbredt fænomen, kan det umuligt forklare fraværet af menneskelig. Til gengæld må man foreløbig forholde sig åbent til diskussionen af kamphandlingernes geografiske placering og endog tolkningen af våbenofferfundene som spor efter konkrete voldelige episoder.

Hvor udbredte var de praksisser, der knytter sig til behandlingen af de døde i virkeligheden? Trods tidsforskellen mellem deponeringerne i Alken Enge og Illerup Ådal synes den rituelle håndtering af de mange menneskelig i førstnævnte, der kan minde om håndteringen af våbenudstyret i sidstnævnte, dog at styrke tolkningen af

Illerup Ådal som ofringer efter slag, hvor manglen på menneskelig først og fremmest kan ses som en praksisændring. I den forbindelse kan der være såvel tafonomiske som arkæologiske årsager til menneskelighens fravær: Uden bevarede ligdele lader en større nedgravning sig ikke tolke som en massegrav. De døde krigere kan være efterladt på slagmarken eller anvendt som propaganda, ved at blive udstillet langs for eksempel offermosen eller tidens vejnet, for hvilket der findes et vist litterært belæg (Iversen 2010: 138).

Hvad sker der i århundrederne fra det tidligste våbenofferfund i cirka 350 f.v.t. og til den næste horisont af store våbenofringer, der først finder sted fra slutningen af det 2. århundrede e.v.t.? Menneskeknoglerne, som blev deponeret i Alken Enge, kan være et kulturhistorisk "missing link" mellem våbenofringer. Videre indikerer Alken Enge en relation til rituelle traditioner over meget lange afstande på dette tidspunkt og på tværs af forskellige traditioner, for eksempel mose- og mindre en-type våbenofringer, som har stor betydning for forståelsen af mere formaliserede religiøse praksisser i perioden (Løvschal & Holst 2018).

Den betydelige mængde deponerede genstande i området bag landtangerne stiller endelig også spørgsmålstejn ved, hvorvidt der er tale om, at ofringer har fundet sted ét eller flere steder i søen, og hvorvidt området er opfattet som et samlet hele eller som forskellige pladser. Det leder videre til spørgsmålet om kontinuiteten på stedet: Har folk husket stedet, fået fortalt om det, eller er de vendt tilbage dertil uafhængigt af en bevidsthed om tidligere tiders begivenheder?

Forhåbentlig vil de følgende kapitler give anledning til at genoptage en række af disse spørgsmål, ligesom fremtidige udgravninger vil kunne åbne nye veje ind i Alken Enges gådefulde landskab.

Noter

1. x653; AAR-17714.
2. Sb.nr. 160203-279, SBM 1085 Svejstrup II; sb.nr. 160208-138, SBM 949 Godthåb
3. Beretning ved Merethe Schifter Bagge, Museum Skanderborg. SBM 1085, sb.nr. 160203-279.
4. Sb.nr. 160208-138.
5. Sb.nr. 160203-205, -223, -249, -251 og -252.
6. Sb.nr. 160411-80 Hem. Fundet består af en grube dateret bredt til romersk jernalder. Nationalmuseet 1284/65.
7. SBM 1360 Jeksen, sb.nr. 160201-12; SIM 119-25/4 Ry Station, sb.nr. 160203-217; SBM 68/87 Brunhøjvej, sb.nr. 160203-220; SBM 1383 Firgårde IV, sb.nr. 160203-318; SBM 740 Højvangen, sb.nr. 160208-115; SBM 768 Kirsebærhaven, sb.nr. 160208-134.
8. Sb.nr. 160203-220.
9. Sb.nr. 160201-12.
10. Sb.nr. 160203-196.
11. Sb.nr. 160203-77.
12. Sb.nr. 160209-16/17 og 160201-12.
13. Sb.nr. 160210-33/34.

Litteratur

- Andersen, H. 1956. Afsked med Ådalen. *Kuml* 1956, 7-22.
- Becker, C.J. 1972. Mosepotter fra Danmarks jernalder. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1971, 5-60.
- Behm-Blancke, G. 2003. *Heiligtümer der Germanen und ihrer Vorgänger in Thüringen. Die Kultstätte Oberdorla. Forschungen zum alteuropäischen Religions- und Kultwesens. Teil 1: Text und Fototafeln*. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart.
- Bishop, M.C. & J.C.N. Coulston 2006. *Roman Military Equipment. From the Punic Wars to the fall of Rome*. 2nd edition, Oxbow Books, Oxford.

- Brøndsted, J. 1960. *Danmarks Oldtid. III. Jernalderen*. Gyldendal, København.
- Christensen, M.S. 2008. SBM 1085 Svejstrup II. Upubliceret udgravningsrapport. Museum Skanderborg, Skanderborg.
- Christensen, T. 2006. En folkekonges død. Et forslag til tolkningen af jernalderens våbenofferfund. *ROMU* 2005, 29-68.
- Diinhoff, S. 1997. The Custom of Sacrifice in Early Iron Age Burial Tradition. I: C.K. Jensen, & K.H. Nielsen (red.), *Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus University Press, Aarhus.
- Dobat, A., D.T. Price, J. Kveiborg, J. Ilkjær & P. Rowley-Conwy 2014. The four horses of an Iron Age apocalypse: war-horses from the third-century weapon sacrifice at Illerup Aadal (Denmark). *Antiquity* 88, 191-204.
- Engström, J. 1992. Skandinaviskt krigsväsen under mellersta järnåldern. *Meddelande* 52, 14-72.
- Fund og Fortidsminder: www.kulturarv.dk
- Halsall, G. 2003. *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900*. Routledge, London.
- Hansen, U.L. 1995. *Himlingøje-Seeland-Europa. Ein Gräberfeld der jügeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Hansen, U.L. 2003. Våbenofferfundene gennem 150 år – forskning og tolkninger. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & K.G. Thomsen (red.), *Sejrens Triumf: Norden i skyggen af det romerske imperium*. Nationalmuseet, København.
- Holst, M.K., J. Heinemeier, E. Hertz, P. Jensen, M. Løvschal, L. Møllerup, B.V. Odgaard, J. Olesen, N.E. Søb & S.M. Kristiansen 2018. Direct evidence of a large Northern European Roman period martial event and postbattle corpse manipulation. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115: 23, 5920-5925.
- Ilkjær, J. 1990. *Illerup Ådal. 1. Die Lanzen und Speere. Textband*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Ilkjær, J. 1994. *Illerup Ådal. Små skrifter 2. Mosefundenes kronologi og proveniens. Et resumé*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Ilkjær, J. 2003. *Mosens skatkammer: Mellem mennesker og guder i jernalderen*. Moesgaard Museum, Højbjerg.
- Ilkjær, J. & R.B. Iversen 2009. Untergangenen. Germanische Heeresverbände und Skandinavische Kriegsbeuteopfer. I: S. Burmeister & H. Derks (red.), *Konflikt. 2000 Jahre Varusschlacht*. Konrad Theiss, Stuttgart.
- Iversen, R.B. 2010. *Kragehul Mose. Ein Kriegsbeuteopfer auf Südwestfünen*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Jensen, X.P. 2009. From fertility rituals to weapon sacrifices. The case of the south Scandinavian bog finds. I: U. von Freedon, H. Friesinger & E. Wamers (red.), *Glaube, Kult und Herrschaft: Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. In Mittel- und Nordeuropa*. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.
- Johannesen, K. 2016. *Rituals of Common Things. The ritual and religion of the mixed wetland deposits in the Early Iron Age of Southern Scandinavia*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Museum Østjylland & Aarhus Universitet, Aarhus.
- Jørgensen, A.N. 2014. Kriegsbeuteopfer im Moor von Ejsbøl – Schlussfolgerungen und Zusammenfassung. I: A.N. Jørgensen & H.C.H. Andersen (red.), *Ejsbøl Mose. Die Kriegsbeuteopfer im Moor von Ejsbøl aus dem späten 1. Jh.v.Chr. bis zum frühen 5. Jh.n.Chr.* Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Kaul, F. 2003. Hjortspringfundet. Det ældste af de store nordiske krigsbytteofre. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L.B. Thomsen (red.), *Sejrens Triumf: Norden i skyggen af det romerske Imperium*. Nationalmuseet, København.
- Kjær, H. 1901. To nye Mosefund fra Jernalderen (Fund fra Kampsteder). *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1901, 26-54.
- Lund, J. 2002. Forlev Nymølle. En offerplads fra yngre romersk jernalder. *Kuml* 2001, 143-195.
- Lønstrup, J. 1988. Mosefund af hærudstyr fra jernalderen. I: P. Mortensen & P.M. Rasmussen, (red.), *Fra stamme til stat i Danmark 1. Jernalderens Stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Løvschal, M. & M.K. Holst 2018. Governing martial traditions: Post-conflict ritual sites in Iron Age Northern Europe, 200 BC-AD 200. *Journal of Anthropological Archaeology* 50, 27-39.

- Løvschal, M., L. Søndergaard & M. Vinter 2017. Boes Skov 1, SBM 1531 Boes Skov I, Alken, Dover Sogn, Hjemlev Herred, Skanderborg Amt, 160203-335. Udgravningsberetning. E-books: <http://ebooks.au.dk/index.php/aul/catalog/book/247>.
- Madsen, O. 1985. Sophiendalfundet – en rig mandsgrav fra ældre romersk jernalder. *Skanderborg Museums Årsskrift* 17, 5-8.
- Maring, R. & A.M. Olsen 2014. VHM 0500 Svennum Offermose – Udgravning efteråret 2013. Upubliceret udgravningsrapport. Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring.
- Møllerup, L., A.K.E. Tjellén, E. Hertz & M.K. Holst 2016. The postmortem exposure interval of an Iron Age human bone assemblage from Alken Enge, Denmark. *Journal of Archaeological Science* 10, 819-827.
- Nielsen, E.K., A.S. Roborg, C.F. Stephansen, S.S. Alemanno, J. Hansen, J.B. Aagaard, M. Vinter & M. Løvschal 2018. Keramikrige gruber og velbevarede agre fra førromersk jernalder ved Boes Skov, Østjylland. *Gefjon* 3, 82-96.
- Randsborg, K. 1995. *Hjortspring: warfare and sacrifice in early Europe*. Aarhus University Press, Aarhus.
- Rosenberg, G. 1937. *Hjortspringfundet*. Nordiske Fortidsminder III. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Runge, M. 2009. *Nørre Hedegård. En nordjysk byhøj fra ældre jernalder*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Sellebold, B.J., U.L. Hansen & J.B. Jørgensen 1984. *Iron Age Man in Denmark. Prehistoric Man in Denmark, Vol. III*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Schovsbo, P.O. 2007. *Tranbær Mosefund 1875-96*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Stenbak, M.K. 1994. Illemose. *Fynske Minder* 1994, 149-180.
- Stoklund, M. 1986. Neue Runeninschriften von Illerup und Vimose (Ostjütland und Fünen). *Germania* 64: 1, 75-89.
- Søe, N.E., B.V. Odgaard, A.B. Nielsen, J. Olsen & S.M. Kristiansen 2017. Late Holocene landscape development around a Roman Iron Age mass grave, Alken Enge, Denmark. *Vegetation History and Archaeobotany* 26: 3, 277-292.
- Varberg, J. 2016. Krigsfangernes skæbne. *Skalk* 2016/3, 3-8.
- Watt, M. 2009. Gold-foil Figures. I: C. Adamsen (red.), *Sorte Muld: Wealth, Power and Religion at an Iron Age Central Settlement on Bornholm*. Bornholms Museum, Rønne.
- Ørsnes, M. 1988. *Ejsbøl I. Waffnopferfunde des 4.-5. Jahr. nach Chr.* Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.